

ЗАХАРИЈЕ СТЕФАНОВИЋ ОРФЕЛИН

ПЕТАР В. ВУЦА

Кикинда

Резиме: У овом раду представљамо живот и дело Захарија Орфелина, с којим започиње нововековна српска књижевност, и његову књигу *Вечни календар* која је дигитализована на Математичком институту САНУ.

Кључне речи: Захарије Орфелин, историја астрономије

1. КРАТКА БИОГРАФИЈА

Захарије Стефановић Орфелин рођен је 1726. године у Вуковару (Славонија) у српској породици. Умро у Новом Саду 19/30. јануара 1785. године. Према доступним писаним изворима „Родна кућа Захарија Орфелина” налази се на крају Миловог брда у Вуковару. Орфелинови родитељи су се доселили у Вуковар из Пачетина. Кућа је била скромна, од дрвета, а кров покривен са трском. У њој је Захарије рођен 1726. године, од оца Јована Драгојевића и мајке Сене рођене Микшић родом из Далмације. Отац је био дунђер. Његово презиме Стефановић никада није користио, а у раној младости га мења у Орфелин. О том презимену постоје само претпоставке: да је настало спајањем античких митолошких имена Орфеј и Лин или од француске речи *orphelin* - сироче или да је узето од имена француског медаљера Армана Жилбера Орфелина из 17. века.

Захарије је у Вуковару завршио православну српско-рускословенску школу код учитеља Тимофеја Левандовског. Учио је истовремено и латинску школу при фрањевачком самостану. Самостално се образује, највише читањем доступних књига. Упорним и вредним радом стекао је велико знање из разних наука. У Новом Саду радио је седам година као учитељ. Школа се налазила на месту где и Латинско-словенска школа, епископа Висариона Павловића. У тој школи му је омогућено да буде у друштву са образованим наставницима, као што је био Дионисије Новаковић и лично

стекне знања из: поетике, реторике, науке о вери, географије, аритметике, калиграфије, цртање и силабичке версификације.

Познавао је језике: латински, руски, немачки, француски и писао на српском, руском и немачком. Захарије Орфелин: српски песник, преводилац, писац богословских, школских и природњачких књига, живописац, бакрорезац, калиграф, картограф, гравер, цртач, травар, физичар, историчар, виноградар, састављач календара. Орфелин је био: учитељ, чиновник, графичар, лексикограф, природњак, преводилац, уредник, издавач, полемичар, путник и ... Због својих уметничких дела, пре свега у бакрорезу, биран је за члан Уметничке академије у Бечу. У сопственој библиотеци имао је преко 200 књига, које су сачуване до данашњих дана. Уз Доситеја Обрадовића и Јована Рајића, Захарије је најзначајнији српски књижевни ствараоц и просветитељ у 18. веку.

Захарије Орфели

Међу његовим најзначајнијим делима је *Славеносербски часопис* штампан у Венецији 1768. Ово је први јужнословенски часопис. У предговору износи идеју грађанског просветитељства, а такође говори да би наука, књижевност и филозофија требало да изађу из уског круга образованих људи и да буду доступне свима. Године 1768. Захарије Орфелин је у српску књижевност увео језик који је био мешавина црквеног и народног језика, са много руских речи. На тај начин је практично применио славеносрпски језик. Орфелин је аутор првог српског буквара који је коришћен од 1767. године за учење писања и читања многих генерација ученика. Аутор је и првог уџбеника латинског језика. Његово најсвеобухватније дело је *Живот Петра Великог* (Венеција, 1772), кога је видео као просвећеног монарха. Написао је и *Вечни календар* штампан 1783. године у Бечу. Ова књига укључује свеобухватно поглавље о астрономији (Миловановић, 2007).

Почетак српске књижевности везан је за име и дело Захарија Орфелина. Први је српски песник који је штампао своје песме.

Јован Скерлић пише о Орфелину “*Живописац, бакрорезац, калиграф, картограф, писац богословских, школских, историјских и природних књига, физичар, виноградар, песник, издавач, увек пуки сиромах, он је све то био неких тридесет година наше књижевности, коју је готово сам неко време представљао и носио*“ (Скерлић, 1967).

2. ИСТРАЖИВАЧКИ РАД

Захарије Орфелин је написао и први српски „Вечити календар“ 1780. године. Штампан је у штампарији Јосифа Курцбека 1783. године у Бечу.

Вечни календар је прва књига о астрономији написана на словенском језику, како је Орфелин рекао „у корист славеносрпски (словеносербским) људи“.

Књига се односи углавном на природне науке. Садржи и историјске догађаје од стварања Света а приказани су хронолошки да укажу на непрекинуту нит космичког трајања. Кроз целу књигу је прожет космички дух.

О садржају књиге и амбицијама с којима је писана говори наслов који гласи:

Вечни то јест од почетка до краја света трајући календар који у себи садржи и свецелослов и кратке, по рачунању источне цркве, годишње кругове и друге природне законе; уз то и физичке о небеским телима, и воденим и ваздушним додатнит расуђивањима; прибављеним из свештених и светских хронологија сада први пут на славенском језику на корист славеносербским народима (Чурчић, 2002).

Уз стандардне календарске податке даје и обимно поглавље из астрономије. Књига је свецелослов (као што ми кажемо Енциклопедија) и садржи астрономске и природно-научне појмове. Садржи и историјске догађаје у две хронолошке ленте – од настанка света и рођења Христовог. *Вечни календар* је читава мала енциклопедија знања у духу времена и према хоризонту публике. Њиме Орфелин пише поуке о чувању здравља и друге корисне савете, устајући против незнања и празноверја, истичући идеје о важности природних наука. Књига има 366 страница и 9 астрономских цртежа на крају књиге.

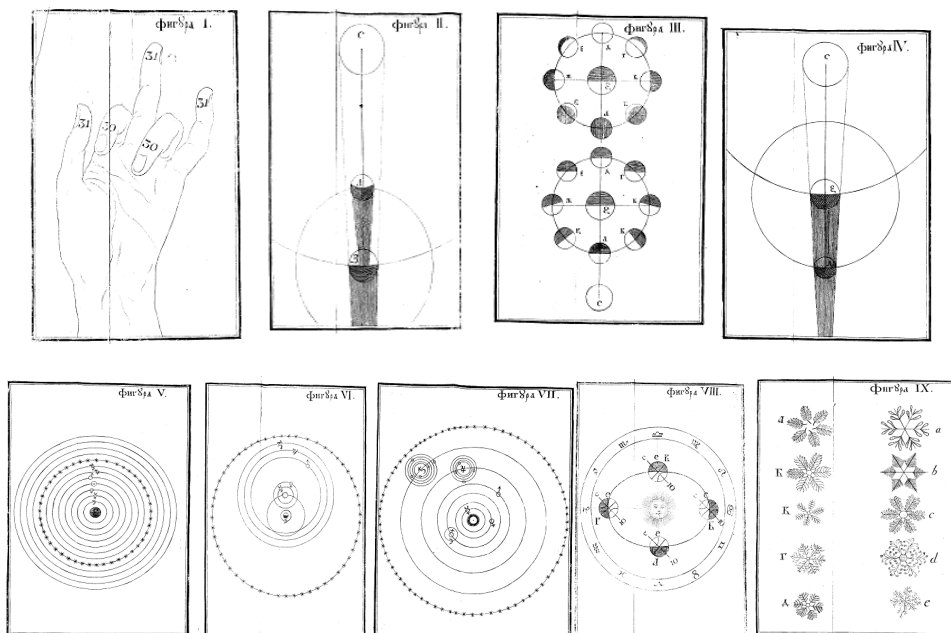
Поглавља из астрономије носе називе: Свемир, Месец и планете, звезде, комете, помрачење Сунца и помрачење Месеца. Садржи информације о временским циклусима, табеле са подацима о Сунцу и Месецу (потребне за израчунавање датума Ускрса према Великом индиктијуму), табеле о дужини дана и ноћи, о планинама, о земљотресу, о времену, о барометру, о киши, о дуги, о животињама, о рибама и раковима, о магли, о зими, о ваздух и ветру, о води, о огњу. Описује месеце у години, табеле фаза месеца и друго. Стога је *Вечни календар* прва књига о астрономији писана словенским језиком, како Орфелин каже „на корист народа словеносербским“ (Пејовић, Мијајловић, 2010).

Композиција *Стварање света – Сотвореније мира* – рађена је по угледу на нововековне барокне иконе. Бог је у лику старца седе браде који ствара. Небо представљено сазвежђима с једне стране и Земља с друге, где се назирју фигуре првих људи.

Доноси и бакорезне илустрације тема о којима пише, међу осталима цртеже, кристале снега на прозорима која су права уметност. За вечни

календар ради један од својих најуспелих бакрореза, композицију *Стварање света* и пише *Молитву пред смрт*, своје последње песничко дело

Посебну вредност књиге представљају оригинални бакрорези, међу којима је Стварање света, али и други који представљају разне природне појаве нпр. кристале снега на прозорима, права уметност, Сунчев систем, помрачење Сунца и Месеца и сл.

(46)

Послѣдующія Таблицы показуютъ время Новолунія и Полнолунія съ четвертьми каждыя мѣсяца при за-
всѣхъ 19. лѣтъ, по шкончаніи которыхъ пакы на-
чинаетъ съ перваго, ѣкже предъиде.

ІЗ'ЯСНЕНІЄ СКОРАЦЕНІЙ.

Б. Л. ВѢДЪ ЛѢНЫ.
Д. М. ДНЕ МѢСТАЦА.
Ч. М, ЧАСЫ. МИНУТЫ.
Бр. ВѢСТА.
Пр. Прида полъднѣ.
По. По полъднѣ.
● НОВА ЛѢНА, или НОВОЛѢНІЕ.
● ПЕРВАЯ ЧИТАТЬ ЛѢНЫ.
⊙ ПОЛНАЯ ЛѢНА, или ПОЛНОЛѢНІЕ.
⊕ ПОСЛѢДНЯЯ ЧИТАТЬ ЛѢНЫ.

Крѣпъ дѣнѣ І.

Мѣсѣцъ	Ѳ				Ѳ	Мѣсѣцъ	Ѳ				Ѳ
	А	В	Г	Д			А	В	Г	Д	
Мартъ	1	2	3	4	5	Г	1	2	3	4	5
Апрѣль	6	7	8	9	10	Д	6	7	8	9	10
Май	11	12	13	14	15	В	11	12	13	14	15
Июнь	16	17	18	19	20	Г	16	17	18	19	20
Июль	21	22	23	24	25	Д	21	22	23	24	25
Августъ	26	27	28	29	30	В	26	27	28	29	30
Сентябрь	1	2	3	4	5	Г	1	2	3	4	5
Октябрь	6	7	8	9	10	Д	6	7	8	9	10
Ноябрь	11	12	13	14	15	В	11	12	13	14	15
Декабрь	16	17	18	19	20	Г	16	17	18	19	20
Январь	21	22	23	24	25	Д	21	22	23	24	25
Февраль	26	27	28	29	30	В	26	27	28	29	30

Д. ОЗБЗДЪ.

1) Когда пѣть малѣнькѣмъ лѣтѣмъ, свѣтѣмъ, и съ бѣ-
шащими малѣнькими цвѣтѣмъ напоимъ, то лѣ-
пой погодѣ надѣяться; и равнѣмъ и когда бѣмъ и
железнодорожные крѣпкіе сколы свѣтѣмъ бѣдѣмъ. 2)
Когда свѣтѣмъ кажѣмъ, акѣмъ бы скорѣмъ обрашлѣ-
мъ, то значѣмъ вѣтѣмъ. 3) Чернѣмъ крѣпкіе сколы
свѣтѣмъ придѣмъ дождѣмъ. 4) Акѣмъ свѣтѣмъ
прѣмъ бѣдѣмъ, то значѣмъ, по времени года,
вѣтѣмъ, чѣмъ вѣтѣмъ и свѣжѣмъ. 5) Когда на-
мѣмъ свѣтѣмъ (т. е. бѣмъ) свѣтѣмъ, значѣмъ дождѣмъ погодѣмъ; когда же темнѣмъ, предѣмъ-
чѣмъ вѣтѣмъ и дождѣмъ. 6) Когда свѣтѣмъ въ
иномъ свѣтѣмъ иномъ вѣтѣмъ помѣмъмъ бѣмъ
обѣмъмъ, то значѣмъ вѣмъмъ и жѣмъмъ по-
годы; когда же нѣмъ мало на нѣмъ, значѣмъ мо-
жѣмъ вѣтѣмъ и дождѣмъ.

5. О звездама

1. Када је пут млечни леп, светао и с блиставим малим звездама напуњен, то лепом времену надати се; исто и када бели и (?) кругови око звезда виде се.
2. Када се звезде покажу, ако би се брзо промениле, то значи ветар.
3. Црни кругови око звезда најављују кишу.
4. Ако звезде трепћући блистају, то значи, по годишњим добима, ветар, чист ваздух и студен.
5. Кад су седмобројне звезде (тј Влашићи) светли, значи добро време; кад су тамни предсказују ветар и кишу.
6. Када звезде у свом светлом сијању изненада потамне без облака, то је знак непогоде; када их је мало на небу значи мокар ваздух и кишу.

Б. Ѡ М Г Л Ш.

1) Когда ранш по утрѣ магла боистаитѣ, и опать
корш на земаю спѣститѣ, то бѣдѣтѣ окош полѣ-
ана лѣпла погода, взыдѣтѣ ли же горѣ на высотѣ,
то смѣтш бѣдѣтѣ или таажѣ магла корш опать
прѣидѣтѣ на земаю въ дождѣ. 2) Аще при
вѣдромѣ нѣтъ и при воухожденіи юанца магла
боистаитѣ, то частш подензаятѣ великія вѣтры.
3) Гѣста во вечерѣ падаша магла приноситѣ на-
стѣпаяція ноши дождѣ. 4) Когда высокія горы
и лѣсы ш магы паратѣ и дымаѣтѣ, то частш смѣ-
дѣтѣ дождявааа погода. 5) Когда ранш по у-
трѣ мглитый облакѣ прѣдѣ голницѣм идѣтѣ, дождѣ
бѣдѣтѣ.

Д З И М А.

§. 4.) Когда солнце въ знакѣ Возрожденія вступитъ по нашему Вальдмару 10 Декабря, егда крѣпъ земный Гвъ всѣмъ годичному окрѣло солнца тенія такъ стоитъ приидетъ, что все свѣрнью странъ С ю всемъ ѿ солнца отвратитъ, что лѣви солнечныя всема кошу на наша земли, а прѣш на тропикъ Возрожденія съ падаетъ, ижежи и солнце чрезъ малое учило чакъвъ нады нашихъ хоріонтономъ вѣстѣ, ради нѣшу лѣви солнечныя почти зонкомъа теплоты не подаетъ; тогда то вѣсти кратчайшій день, съ конемъ зима наинаетъ.

Найважливий етап мистецтва сафадітів зникненням покладати зміну, покине зміна в довгій мові, і сама покладе зміну покладе типологію свою покладе, ніжнім ємним в кратких дмх в солю-
 иа омаа доповнення можуть, і з да кратких
 же три мін, єгда зміни кітчимі переваг в Ко-
 зирга: втретє ж в Кононі, а третє в в Ру-
 вах єсть, зміни солюмат.

Публиковао је интересантну књигу намењену виноградарима, по немачким узорима и у њој наводи лична искуства и вероватно прва упуства о производњи вина у Срему. У њој се разматра о значају вина, о препознавању квалитета, уживању у овом напитку, а написао је прве странице о одгајању укуса/ароме. Ова књига може се и сада користити за виноградарство.

3. ЗАКЉУЧЦИ

Намера овог рада је да упозна српску астрономску заједницу са радом Захарија Орфелина на пољу астрономије, физике, калиграфије, поезије, бакрореза...

Литература

- Миловановић Милош: 2007, Дигитализација књиге Вечни календар Захарија Орфелина, *Преглед НЦД* 11, 43-47.
- Rejović Nadežda, Mijajlović Žarko: 2010, Астрономско наслеђе у виртуелној библиотеци НЦД. The fifth SEEDI International Conference Digitization of cultural and scientific heritage, May 19-20, 2010, Сарајево, БиХ.
- Скерлић Јован: 1967, *Историја нове српске књижевности*, Просвета, Београд.
- Чурчић Лаза, *Књига о Захарију Орфелину*, Загреб, Српско културно друштво Просвјета, 2002. стр. 372-387.

ZAHARJE STEFANOVIĆ ORFELIN

In this paper, we present the life and work of Zaharij Orfelin, with whom modern Serbian literature begins, and his book *The Eternal Calendar*, which has been digitized at the SASA Mathematical Institute.

Key words: Zaharije Orfelin, History of Astronomy